

The Behavioral Impact of Mothers at the Threshold of the Islamic Revolution on the Religious Upbringing of Children in the Quranic Ideologies of Khamenei*

Ma'soumeh Faraji*

Seyed Hossein Shafiei Darabi*

Abstract

The family, as the primary nucleus of society and the transmitter of culture, thoughts, ethics, and religious values, plays a crucial role in shaping children. However, mothers, due to their heightened connection with children, bear greater responsibility in this domain. They hold the most significant role in forming and evolving a child's personality during childhood and beyond. They have the potential to prepare them to accept religious commandments and establish a connection with the Divine, thus fostering their spiritual well-being. This article, formulated using a descriptive-analytical method and drawing upon library data, aims to answer the following question: According to the Quranic ideology of the esteemed leadership, what is the emotional, cognitive, and behavioral role of mothers at the threshold of the Islamic Revolution in nurturing children with religious and revolutionary principles? The most significant findings derived from this analytical composition indicate that according to the Quranic ideologies of Ayatollah Khamenei, the role of mothers at the threshold of the Islamic Revolution in nurturing children involves: providing a suitable groundwork to strengthen the foundation of their children's religious knowledge, creating a healthy environment aligned with religious teachings at home, expressing love and respect towards their children, addressing reasonable and legitimate queries and demands of the children, cultivating virtuous ethical qualities in them, fostering enthusiasm and happiness within the household through suitable sports and entertainment, emphasizing the importance of having children and actively promoting it, and instilling revolutionary values and ideologies in their children.

Keywords: Mothers, Threshold, Islamic Revolution, Quranic Ideology, Ayatollah Khamenei.

*. Date of Receipt: 12/3/1402 SH (May 31, 2023 CE) & Date of Acceptance: 3/9/1402 SH (November 24, 2023 CE)

*. Fourth-level Researcher in Comparative Interpretation, Al-Zahra University, and Doctoral Candidate - Email: masomfaraji1107@gmail.com

*. Assistant Professor and Faculty Member at Al-Mustafa University (AS) - Email: Shafieidarabi@chmail.ir

تأثیر رفتاری مادران تراز انقلاب اسلامی در تربیت دینی فرزندان در اندیشه‌های قرآنی خامنه‌ای*

معصومه فرجی* سید حسین شفیعی دارابی*

چکیده

خانواده به عنوان هسته اولیه اجتماع و عامل انتقال فرهنگ، اندیشه، اخلاق و ارزش‌های دینی به فرزندان می‌باشد؛ البته مادران، به دلیل فزونی ارتباطشان با فرزندان، مسئولیت بیشتری در این عرصه بر عهده دارند؛ زیرا آنان مهم‌ترین نقش را در تکوین و تحول شخصیت فرزند در کودکی و... ایفا می‌کنند و می‌توانند آن‌ها را برای پذیرش دستورات دینی و برقراری ارتباط با خداوند آماده کرده و زمینه سلامت معنویشان را فراهم نمایند. این مقاله که با روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از داده‌های کتابخانه‌ای تدوین شده است در پی پاسخ‌دهی به این پرسش است: بر اساس اندیشه قرآنی مقام معظم رهبری، نقش عاطفی، شناختی، و رفتاری مادران تراز انقلاب اسلامی در جهت تربیت دینی و انقلابی فرزندان، چیست؟ مهم‌ترین نتایج بدست آمده از انجام این نوشته تحلیلی این است که: بر اساس اندیشه قرآنی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، نقش مادران تراز انقلاب اسلامی در تربیت فرزندان، عبارت است از: فراهم‌سازی زمینه مناسب برای تقویت بنیه معرفت دینی فرزندان، تدارک محیطی سالم و همخوان با آموزه‌های دینی در خانه، محبت کردن و احترام گذاشتن به فرزندان، توجه به پرسش‌ها و مطالبات معقول و مشروع فرزندان، پرورش صفات اخلاقی نیک در آنان، ایجاد نشاط و شادمانی در محیط خانه از طریق ورزش و سرگرمی‌های مناسب، بها دادن به مسئله فرزند آوری و ترویج عملی آن و القای مفاهیم ارزشی و اندیشه‌های انقلابی به فرزندان.

کلیدواژه: مادران، تراز، انقلاب اسلامی، تراز انقلاب اسلامی، اندیشه قرآنی، آیت‌الله خامنه‌ای.

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۳/۱۲ و تاریخ تأیید: ۱۴۰۲/۹/۳

* دانش پژوه سطح ۴ تفسیر تطبیقی جامعه الزهرا (سلام الله علیها) و دانشجو دکتری: masomfarajii107@gmail.com

* استادیار و هیئت علمی جامعه المصطفی العالمیه: Shafieidarabi@chmail.ir

۱. مقدمه:

زن به عنوان ستون خانواده، تحکیم بنیان آن را بر دوش دارد؛ طبیعتاً مهم‌ترین وظیفه وی در نهاد اساسی، تربیت فرزندان مؤمن و متدین و انقلابی است؛ و دستیابی به چنین هدفی والا، میسر نمی‌شود، مگر با پرورش آنان در دامن مادرانی مؤمنه و انقلابی؛ بدین جهت، در اسلام، تربیت فرزند شایسته، کار مهم و عظیمی است چرا که اگر ایفای نقش زنان و تربیت فرزندان در مسیر صحیح جاری نشود، تداوم حرکت صحیح جامعه، دچار مشکل خواهد شد.

پیشرفت تکنولوژی و گسترش فضای مجازی در خانواده‌ها و ارتباط فرامرزی با جهان در این محیط، سبب شده که دشمنان دین و انقلاب اسلامی به دنبال کم‌رنگ کردن نقش مادری و تربیت اسلامی آنان شوند؛ لذا باید بیش از هر زمان دیگر بیدار و هوشیار بود تا دشمنان نتوانند به اهدافشان دست یابند؛ همین سبب گردید تا آنان امروزه به دنبال این باشند که تربیت اسلامی را از مادران بگیرند و بجای آن تربیت غربی را جایگزین کنند.

حال مسئله این است که چگونه می‌توان از اهداف دشمنان جلوگیری کرد و اینکه نقش مادران تراز انقلاب اسلامی در تربیت دینی فرزندان در این برهه از تاریخ چگونه است؟ آیا رهبر انقلاب به عنوان حاکم اسلامی تدبیری بر این موضوع اندیشیده است؟ به نظر می‌رسد مادرانی که بتوانند فرزندان خود را اسلامی، تربیت نمایند و رشد دهند، مادرانی نمونه و موفق هستند. در پر تو این پژوهش، در پی شناسایی نقطه نظرهای قرآنی مقام معظم رهبری در جهت تبیین نقش عاطفی، شناختی و رفتاری مادران تراز انقلاب اسلامی در تربیت فرزندان شایسته هستیم. آنچه که از فرموده‌های رهبر انقلاب اسلامی در مورد نقش مادران در حوزه تربیت فرزندان در تراز انقلاب اسلامی به دست آمده عبارت است از: توجه به مرحله خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی؛ زیرا انسان‌های تمدن ساز نوین اسلامی در خانواده پرورش می‌یابند. زنان و دختران ایرانی به عنوان قشر کثیر این جامعه، نقش محوری در بسیاری از مسائل فرهنگی، آموزشی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و به خصوص در تربیت و پرورش نسل امروزی دارند؛ چون زن خانواده، کانون محوری در خانواده است. مأموریت شاخص زن تراز انقلاب اسلامی، تربیت انسان تراز انقلاب اسلامی اعم از مرد و زن است.

۲. پیشینه تحقیق

در پیشینه این موضوع، نگارش آثار ذیل را شاهدیم:

- (۱) «الگوی خانواده تراز اسلامی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی» از محمدرضا تقوی پور و سیاوش صلواتی، مطالعات راهبردی بسیج، سال ۱۳۹۴.
 - (۲) «مؤلفه‌های فردی و اجتماعی در الگوسازی زن تراز اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری» از ندا بزرگخو، زهرا حافظی نسب و مرضیه قنبری، نشریه مطالعات تربیتی و روان‌شناختی خانواده، سال ۱۳۹۹
 - (۳) «بانوی تراز در نهاد خانواده از دیدگاه اسلام و امامین انقلاب» از توران ملایی، در همایش بین‌المللی حکمرانی اخلاق و معنویت، سال ۱۴۰۰
- نکته شایان ذکر اینکه: تمامی نگاه‌های یادشده، تنها بصورت کلی، به بُعدی از ابعاد اجتماعی زنان تراز انقلاب اسلامی در نگاه رهبری پرداخته شد، اما در هیچ‌یک از آن‌ها، بصورت ویژه، نقش مادران در تربیت دینی فرزندان از منظر معظم له، مورد توجه قرار نگرفته است؛ و همین، موجب تمایز پژوهش حاضر با پژوهش‌های یادشده می‌باشد.

۳. مفهوم شناسی

۳/۱) مادران تراز انقلاب اسلامی

مقصود از تعبیر گران‌سنگ «مادران تراز انقلاب اسلامی»، بانوانی هستند در عین اینکه فرزند پروری و همسررداری را انجام می‌دهند؛ باید از شاخصه‌های کارآمد مختلف؛ به‌ویژه جنبه‌های علمی، حضور اجتماعی به شکل صحیح، بینش و بصیرت، قدرت تربیت، شجاعت را برخوردار باشند. از نگاه مقام معظم رهبری، ملت ایران امروز به برکت انقلاب قادر گشته است که نظرگاه جدیدی در باب زن و ارزش‌های او ارائه کند و تراز نوینی از زن برجسته و والا بیافریند. ایشان فاطمه زهرا (سلام‌الله‌علیها) را یک زن اسلامی می‌داند؛ که در بالاترین تراز زن اسلامی، یعنی در حدّ یک رهبر است. (<https://farsi.khamenei.ir/speech->

(content?id=36053

۳/۲) تربیت دینی

۳/۲/۱) مفهوم «تربیت»

در مورد ریشه واژه «تربیت»، شاهد دو دیدگاه می‌باشیم:

الف) باور برخی از ارباب لغت این است که واژه «تربیت» در لغت از ماده «ربا» به معنی «زاد» (افزایش یافت، و «نما» (نمو کرد) گرفته شده است. (فیومی: ۱۳۹۶، ص ۲۱۷؛ طریحی: ۱۳۸۷، ص ۱۲۸)

ابن منظور نیز در لسان العرب، می‌نویسد: «ربا الشیئ یربو ربواً و رباءً: ای زاد و نما». (ابن منظور، ۱۴۱۶: ج ۱، ص ۳۰۴)؛ و در گفتار دیگری می‌فرماید: «ربّ ولده و الصبی یربّه ربّاً»، یعنی کودک خود را نیکو تربیت کرد و برای او به نحو شایسته انجام وظیفه نمود. همچنین در لسان العرب آمده است که: «تَرَبَّیْتُ وَارْتَبَّیْتُ وَرَبَّاهُ تَرْبِیَّةٌ عَلَی تَحْوِیْلِ التَّضْعِیْفِ وَ تَرْبَاهُ عَلَی تَحْوِیْلِ التَّضْعِیْفِ ایضاً.» (همان، ص ۳۹۲) علاوه بر ابن منظور، زبیدی در تاج العروس نقل شده است: «ربّ الولد و الصبی یربّه ربّاً... کربّه تربیّاً... و ربّاه تربیّةً علی تَحْوِیْلِ التَّضْعِیْفِ.» (زبیدی، ۱۴۱۴: ج ۲، ص ۴۵۹)

ب) جمعی دیگر از دانشوران لغوی، ریشه واژه «تربیت» را، ماده «رَبَبَ» دانسته‌اند؛ خلیل بن احمد فراهیدی، از لغت‌شناسان قرن دوم، در مورد معنای لغوی این واژه قائل است که ریشه آن به معنای زیادت هست. (فراهیدی، بی‌تا: ص ۲۸۴) راغب اصفهانی، اصل این کلمه را از «ربب» می‌داند که یک حرف آن برای تخفیف در لفظ به حرف «ی» تبدیل شده است. (راغب اصفهانی، بی‌تا: ص ۳۴۰) از ظاهر کلام راغب استفاده می‌شود «تربیت» از ربو مشتق شده است، نه از «ربب» مضاعف، بنابراین، از نظر ایشان «ربو» ریشه اصلی و اولی واژه تربیت است. طباطبایی نیز واژه «تربیت» را از ریشه «ربو» و از باب تفعیل دانسته مانند: تربیه و... (طباطبایی، ۱۳۷۹: ص ۱۷۱) عرب‌زبانان به تپه «رَبْوَه» می‌گویند، چرا که نسبت به سطح زمین برآمده‌تر است. (ابن فارس، بی‌تا: ج ۲، ص ۴۸۳) علامه مصطفوی معنای این ماده را تورم همراه با زیاد شدن دانسته است. (مصطفوی، ۱۴۱۶: ج ۴، ص ۳۵)

تربیت در اصطلاح عبارت است از: «برانگیختن و فراهم آوردن موجبات رشد و پرورش و شکوفایی تمامی استعدادها، توانایی‌ها و قابلیت‌های انسان به منظور رسیدن به کمال و سعادت مطلوب.» (بهشتی، ۱۳۸۷: ص ۳۵)

شهید مطهری تربیت را این‌چنین تعریف کرده است: «تربیت در انسان، پرورش دادن و شکوفایی استعدادهای اوست، این استعدادهای موجود و نهفته در انسان عبارتند از: استعداد عقلی، استعداد اخلاقی و استعداد خلاقیت و ابتکار و ابداع.» (مطهری، ۱۳۸۲: ص ۲۲-۶۹)

رهبر انقلاب نیز در معنای تربیت می‌فرماید:

«تربیت به معنای رشد و نمو و حرکت هر شیء به سمت هدف و غایتی است که آن شیء کمال خود را بازمی‌یابد و برای مثال تربیت یک نهال یا یک بوته گل، به این معناست که ما این نهال یا این بوته گل را رشد و نمو بدهیم تا برگ و بار پیدا کند و ضمن اینکه خود این نهال یا بوته، از لحاظ ظاهری و جسمی و زیبایی باید شکل کامل خود را پیدا کند، میوه‌اش هم باید میوه‌ساز شود و شالوم و شالوم»

باشد.» (<https://library.tebyan.net/fa/Viewer/Text/92565/64>)

معظم له در مورد اهمیت تربیت نیز فرموده است: «عدالت اجتماعی، در صورتی در جامعه تأمین می‌شود که افراد در جامعه تربیت شده باشند؛ ظلم نکنند و زیر بار ظلم نروند.»

(<https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1031&p=12>)

۳/۲/۲ مفهوم «دین»

طبق گفته ابن منظور، دین در لغت، دارای معانی متعددی همچون: اطاعت، تعبد، عزت، ذلت و عصیان و... می‌باشد.» (ابن منظور، ۱۴۱۴: ج ۱۳، ص ۱۷۰)؛ ولی در اصطلاح عبارت است از: مجموعه‌ای از برنامه‌های عملی هماهنگ با نوعی جهان‌بینی است که انسان برای رسیدن به سعادت خود، آن را وضع می‌کند. (طباطبایی، ۱۳۸۸: ص ۳) همچنین دین اعتقاد به آفریننده‌ای برای جهان و انسان و دستوره‌های عملی متناسب با این عقاید است. (مصباح یزدی، ۱۳۹۶: ج ۱، ص ۲۸)؛ به تعبیر دیگر: دین، روش ویژه‌ای است که سعادت و صلاح دنیوی

انسان را هماهنگ و همراه با کمال اخروی، حیات حقیقی جاودانی او را تأمین می‌کند.
(طباطبایی، همان: ج ۲، ص ۱۳۰)

۳/۲/۳ مفهوم «تربیت دینی»

تربیت دینی جنبه‌ای از فرآیند پرورش، تربیت و تعلیم ابعاد شناختی، عاطفی و عملی متربی از جهت التزام او و توجه ویژه او به دین خاص و معین می‌باشد. (باقری، ۱۳۶۸: ص ۷) و نیز، زنده کردن و احیای فطرت خدا آشنای انسان و نیز پرورش و رشد دادن همه ابعاد وجودی او در جهت حرکت به سمت خداوند و پروردگار عالم است. (قائمی، ۱۳۶۵: ص ۲۷) پس تربیت دینی، فرآیندی است که آدمی را برای نحوه خاصی از حیات (به تعبیر علامه جعفری، حیات معقول) مهیا می‌سازد (حسینی، ۱۳۷۹: ص ۱۸۹). گاه از تربیت دینی، تربیت به معنی اعم اراده می‌شود. این معنی شامل همه ابعاد تربیتی در یک بستر دینی شده و می‌توان آن را با تربیت اسلامی مترادف دانست (زارعان، ۱۳۷۹: ص ۵۶) تعریف تربیت دینی به منظور آشنا ساختن افراد با جریان کسب معرفت ایمانی و عقاید دینی است و همچنین پذیرش سنت‌ها و اعمال دینی، توجه به ملاحظات اخلاقی و رفتاری مورد تأیید دین. گریمیت در این زمینه می‌نویسد: «تعلیم و تربیت مذهبی به فعالیت‌هایی اشاره دارد که موجب پرورش ایمان در افراد می‌شود، به ویژه فعالیت‌هایی که به آشنا کردن کودکان و نوجوانان به هسته اصلی معرفت، و عقاید ایمانی منجر می‌شود (خاکپور، ۱۳۸۱: ص ۱۴۹).

شهید مطهری معتقد است که روح بشر دارای پنج استعداد می‌باشد که یکی از آن‌ها بعد دینی می‌باشد. استعداد دینی استعدادی اصیل در انسان است و آن را به حس تقدیس و پرستش تعبیر می‌کند. حس پرستش یک حقیقت مافوق و منزه است که انسان می‌خواهد در برابر او خضوع کند. در تربیت دینی باید این حس پرستش و نیایش در انسان تقویت گردد. (محمدی احمدآبادی، ۱۳۸۹: ص ۱۰۳)

۴. شناخت حوزه‌های تربیتی دینی مادران تراز انقلابی در نگاه رهبری

بر اساس آیات و روایات اسلامی، سرپرست خانواده، به خصوص مادر، نسبت به تربیت دینی فرزندان، مسئولیت سنگینی دارد. به همین دلیل، خدای متعال هشدار می‌دهد: «ای کسانی

که ایمان آورده‌اید، خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌ها است، نگهدارید.» (تحریم: ۶) در تفاسیر آمده است که: «بدترین مردم از حیث عذاب روز قیامت، کسی است که اهل و عیال او جاهل باشند، یعنی ایشان را تعلیم علوم دینی نه کرده باشد.» (کاشانی، ۱۳۳۶: ص ۳۴۰) امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام می‌فرماید: «اعلموا انفسکم و اهلیکم الخیر و ادبوه؛ به خود و خانواده‌تان خیر بیاموزید و آنان را ادب کنید.» (سیوطی، ۱۴۰۴ق: ج ۸، ص ۲۴۴) ابوبصیر نیز گوید: از امام صادق (علیه‌السلام) در باره مراد از آیه: «قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ أَهْلِيكُمْ نَارًا وَ قُودُهَا النَّاسُ وَ الْجِبَارَةُ» (تحریم/ آیه ۶)، پرسیدم، فرمود: «آنان را به آنچه خداوند به آن امر کرده است، امر کنید و از آنچه خداوند از آن نهی کرده، نهی کنید؛ اگر تو را اطاعت کنند، آنان را حفظ کرده‌ای و اگر از تو سرپیچی کردند، آنچه بر عهده تو بود، به انجام رسانده‌ای.» (برازش، ۱۳۹۶: ج ۱۶، ص ۳۹۲)

مقام معظم رهبری نیز، با الهام از آیات و روایات مربوطه؛ در ذیل این آیه فرموده است: «یک تقوای فردی داریم که من و شما خودمان از گناه پرهیز کنیم قُوا أَنْفُسَكُمْ؛ خودمان را از آتش دوزخ الهی، دور کنیم؛ این تقوای فردی است. تقوای اجتماعی - تقوای اسلامی مربوط به اجتماع - این است که در راه تحقق این چیزهایی که اسلام از ما مطالبه کرده است، تلاش کنیم. قرآن به ما می‌گوید: اَعْبُدُوا اللَّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ؛ عبودیت خدا - یعنی تسلیم در مقابل خدا بودن - و اجتناب از طاغوت، و در آیه دیگر می‌گوید: الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ الَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا؛ این‌ها دستور قرآن است. اینکه ما خودمان را و مردمان را و جوانانمان را و مسئولینمان را به احساس مسئولیت در مقابل این حرف‌ها فرامی‌خوانیم، فقط یک توصیه عقلانی نیست، یک توصیه سیاسی نیست؛ این یک خواست دینی است؛ رعایت آن، تقوای دینی است. این تقوای دینی است؛ تقوای سیاسی هم در داخل همین مندرج است؛ اگر چنانچه این تقوای دینی تحقق پیدا کرد، تقوای سیاسی هم همراه همین است. تقوای سیاسی یعنی انسان از لغزشگاه‌هایی که دشمن می‌تواند از آن استفاده کند، پرهیز بکند.

(<https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1009>)

همچنین معظم له در گفتار دیگری فرموده است: «به خانواده‌های خودتان هم برسید؛ به زن، به فرزند برسید. گاهی آن‌ها بهتر از ما هستند، گاهی هم احتیاج دارند به این که ما حفظشان کنیم. اگر بهتر از ما بودند، کاری نکنیم که خراب شوند؛ اگر دیدیم خدای نکرده طوری هستند که احتیاج به کمک ما دارند، کمکشان کنیم؛ مراقب باشید. «قوا انفسکم و اهلیکم ناراً وقودها الناس والحجارة» (تحریم/۶)؛ از آتشی که آتشگیره آن انسان‌ها و سنگ‌ها هستند، خودتان و زن و بچه‌تان را حفظ کنید؛ معلوم می‌شود که وظیفه حفظ زن و بچه هم به عهده ماهاست. البته این کارها با کمک خود خدای متعال میسر می‌شود؛ این را هم بدانیم. خداوند خودش باید کمک کند؛ باید از خدا همین را بخواهید.» ([https://farsi.khamenei.ir/speech-](https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=9850) content?id=9850) البته در یک دسته‌بندی کلی می‌توان، حوزه‌های تربیت دینی مادران را در سه قالب پیش روی، دسته‌بندی نمود:

۴/۱) حوزه عاطفی:

ارضای نیازهای عاطفی و آرامش حاصل از آن، می‌تواند گره‌گشای بسیاری از مشکلات باشد. اگرچه رهبری خانواده به عهده مرد است، ولی زن به سبب عواطف و احساسات قوی زنانگی، نقش اصلی و مؤثرتری را در تأمین آرامش و سلامت روانی خانواده ایفا می‌کند؛ از همین روست که در خانه مسئولیت‌های بیشتری به زن داده شده است. (معارف؛ قماشچی، ۱۳۹۵: ص ۱۱۹) رهبر انقلاب عظمت زنانه را مخلوطی از شور و عاطفه انسانی می‌داند، که در هیچ مردی نمی‌توان آن را یافت؛ از این روی ایشان زینب کبری (سلام‌الله‌علیها) را یک شخصیت همه‌جانبه می‌داند و زنان را به سمت ایشان سوق می‌دهند. زنی که با متانت شخصیت و استواری روحش همه حوادث بزرگ و خطیر را در خود هضم می‌کند و در میان آن طوفان شدید، مثل سد مستحکمی برای کودکان امنیت و آرامش و تسلا ایجاد می‌کند ([https://farsi.khamenei.ir/speech-](https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3296) content?id=3296)؛ بنا بر مفاد آیات و روایات مربوطه و سفارش رهبر انقلاب، بر مادران تراز انقلاب اسلامی، لازم است در این راستا، اقدامات متنوعی را انجام دهند؛ از باب نمونه، به ذکر دو مورد پیش روی بسنده می‌شود:

۴/۱/۱. محبت کردن:

والدین، با محبتی که به فرزند خود ابراز می‌کنند، این امکان را فراهم می‌کنند تا کلام و آموزه‌های تربیتی آن‌ها تأثیر بیشتری در فرزند داشته و بهتر و کامل‌تر مطیع اراده والدین خود باشند. یکی از حقوق کودک و نوجوان نسبت به بزرگ‌ترها این است که به او محبت کنند. اگر کودک و نوجوان از سمت والدین خود محبتی دریافت نکند، برای این کمبود به جای دیگری پناه می‌برد. از طرف دیگر دریافت نکردن توجه از طرف خانواده باعث می‌شود که کودک و نوجوان دچار نوعی افسردگی روحی و روانی شده و زمینه انحرافات اجتماعی در وجود او شکل بگیرد. مودت و محبت، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های خانواده است؛ چنانکه از محبت بین زن و شوهر با واژه مودت و رحمت در آیه ۲۱ روم یاد شده است: «وَ جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً». منظور از مودت، دوست داشتن همراه با خیرخواهی است. مودت، به معنای محبتی است که اثر آن در مقام عمل ظاهر می‌شود. یکی از روشن‌ترین جلوه‌گاه‌ها و موارد خودنمایی در جامعه کوچک خانواده مودت و رحمت است؛ زیرا زن و شوهر در محبت و مودت، ملازم یکدیگرند. (طباطبایی، ۱۳۹۰: ج ۱۶، ص ۱۶۶)

انسان‌ها همواره به محبت نیازمندند و فرزندان به دلیل رشد شخصیتی خود به محبت والدین نیاز زیادی دارند. نقش والدین در این میان به دلیل آنکه نقش اساسی را در بذل محبت به کودک دارند از همه مهم‌تر است. تأکید رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و ائمه ما در خصوص سفارش به محبت به فرزندان از همین روست. پیامبر در این باره می‌فرماید: «اَكْرُمُوا اَوْلَادَكُمْ وَ اَحْسِنُوا اَدَابَهُمْ يَغْفِرَ لَكُمْ؛ به فرزندان خود احترام بگذارید و آن‌ها را نیکو تربیت کنید تا بخشیده شوید.» (خطیب بغدادی، ۱۴۱۷: ج ۲۳، ص ۲۸۲؛ طبرسی، ۱۴۱۲: ص ۲۲۲؛ ابن‌عساکر، ۱۴۱۵: ج ۱۷، ص ۱۳۸؛ حرعاملی، ۱۴۰۴: ج ۲۱، ص ۴۷۴) پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) هیچ‌گونه توهین و بدگویی نسبت به فرزندان را نمی‌پسندیدند و در مقابل مردی که فرزند خود را نکوهش کرده و عیب‌جویی نموده بود، فرمودند: «انما ابنک سهم من کنانتک؛ همانا فرزند تو تیری از تیرهای توست. پیامبر به آن شخص فرمودند که فرزند او پشتیبان و یاور اوست و دارای

شخصیت است و نباید او را تحقیر کرد بلکه باید فرزند را مورد لطف و محبت قرار داد و احترام کرد.» (متقی هندی: ۱۴۰۹: ص ۵۸۴)

یکی از نیازهای ضروری برای خانواده و به خصوص فرزندان، محبت است. نیاز به محبت در بعضی حیوانات نیز مشاهده شده اگر چه این نیاز در انسان لازم و ضروری است که خانواده به این نیاز کودک توجه ویژه داشته باشند که موجب آرامش روانی، امنیت خاطر، اعتماد به نفس، اعتماد به والدین و حتی سلامت جسمی او می‌شود، اگر این نیاز نوجوان و کودک ارضا نشود موجب فروپاشی روحی و روانی، بی‌اعتمادی او به خود و دیگران و باعث بیماری جسمی و روانی متعدد و انحرافات اجتماعی زیادی خواهد شد. (حسینی زاده، ۱۳۸۵: ص ۸۲)

در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) هم بارها به ضرورت محبت و نقش آن در خانواده توجه داده شده است؛ از جمله فرموده است:

«محبت در خانواده» سرمایه مهمی است که ریشه الهی دارد: سرمنشأ این چشمه جوشان، اقیانوس بی‌ساحل مهر الهی است. خدای رحمان رحیم به اراده حکیمانه خود جذبه‌ای از این شعله آسمانی را میان زوج جوان قرار می‌دهد تا از این‌های نزدیک، هر یک به تماشای نشانه‌ای برجسته از آیات جمال و لطف الهی بنشینند... این محبت، گره‌ای است که خداوند به دست لطف خویش بین دو قلب جوان می‌اندازد و مهریه عرشی، یک پیوند ماندگار و با طراوت است. سرمایه‌ای است که اگر حفظ شود... تلخی‌ها را شیرین و سختی‌ها را آسان می‌کند. محبت، خانواده را پایدار می‌کند. اگر در زندگی محبت وجود داشت، سختی‌های بیرون خانه آسان خواهد شد. برای زن هم سختی‌های داخل خانه آسان خواهد شد.

(<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433>)

به بیان ایشان وقتی بین زن و شوهر محبت بود قطعاً این محبت به فرزندان منتقل می‌شود.

۴/۱/۲ احترام به فرزندان:

مسئله تکریم به دیگران، یک اصل قرآنی است؛ شاهد بر درستی این سخن اینک: در فرهنگی دینی ما، همراهی خداوند متعال با انسان، یک همراهی با احترام و تکریم و شخصیت‌دهی است؛ در قرآن کریم آمده است: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ»

وَالْبَحْرَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا» (إسراء، ۷۰) و محققا ما فرزندان آدم را بسیار گرامی داشتیم و آن‌ها را (بر مرکب) در بر و بحر سوار کردیم و از هر غذای لذیذ و پاکیزه آن‌ها را روزی دادیم و آن‌ها را بر بسیاری از مخلوقات خود برتری و فضیلت کامل بخشیدیم.» در جامعه‌ای که مورد نظر اسلام و قرآن است، هر انسانی (از جمله فرزندان)، محترم و دارای شخصیت و کرامت می‌باشد؛ روایاتی که در آن‌ها سخن از حفظ حقوق فرزندان و حرمت فرزندان به میان آمده و گاه این امر به قدری عظیم دانسته شده که هم پای حفظ حریم والدین خوانده شده است. رسول الله (صلی الله علیه و آله) فرمود: «يَلْزَمُ الْوَالِدِينَ مِنَ عُقُوقِ الْوَالِدِ مَا يَلْزَمُ الْوَالِدَ لُهُمَا مِنَ الْعُقُوقِ؛ همان‌گونه که فرزند نباید به والدین خود بی‌احترامی کند، والدین نیز نباید به او بی‌احترامی کنند» (شیخ صدوق، ۱۴۱۶ق: ص ۴۸۳، ح ۴۷۰۵) آن حضرت، در سخنی نیز فرموده است: «أَكْرَمُوا أَوْلَادَكُمْ وَأَحْسِنُوا آدَابَهُمْ؛ به فرزندان خود احترام بگذارید و آن‌ها را نیکو تربیت کنید.» (ابن ابی جمهور، ۱۴۰۳ق: ج ۱، ص ۲۵۴) احترام و ارزش قائل شدن به کودکان در سیره رسول خدا (ص) به اندازه‌ای ارزشمند بود که ایشان هنگامی که به نماز می‌ایستادند اگر صدای گریه کودک به گوششان می‌رسید نماز را با شتاب می‌خواندند. (طوسی، ۱۳۶۵: ج ۳، ص ۲۷۴) شدت محبت پیامبر به کودکان به حدی بود که وقتی که امام حسن (ع) در هنگام سجده بر پشت ایشان رفت، رسول خدا (ص) صبر کردند تا خودش پایین بیاید. (حلی، ۱۴۰۷ق: ص ۸۹)

با توجه به تأکید اسلام بر اینکه یکی از مهم‌ترین اصول تربیتی، اصل تکریم فرزند است، قطعاً اگر فرزندان تکریم نشوند، امکان تربیت‌پذیری آن‌ها وجود ندارد. چنانچه رهبر انقلاب اسلامی (مدظله‌العالی) احترام و تکریم فرزند توسط مادر را یکی از موارد تربیت اسلامی دانسته و می‌فرماید:

«بهترین روش تربیت فرزند انسان، این است که در آغوش مادر و با استفاده از مهر و محبت

او پرورش پیدا کند.» (-<https://farsi.khamenei.ir/newspart>-)

(index?tid=4434)

طبق بیان مقام معظم رهبری، یکی از آثار احترام به فرزند ایجاد خودباوری در آنان است که فرمودند خودباوری را باید در جوان همامان تقویت کنیم این تزریق کردن و به وجود آوردن خودباوری یکی از کارهای اصلی است.

(<https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=2740>) رسول الله

صلی الله علیه و آله فرمودند: تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ وَ تَعَلَّمُوا لِلْعِلْمِ السَّكِينَةَ وَ الْوَقَارَ ، وَ تَوَاضَعُوا لِمَنْ تَعَلَّمُونَ مِنْهُ؛ از کسی که فرامی‌گیرید، تواضع کنید و در برابر کسی هم که از شما فرامی‌گیرد، تواضع کنید. « (کلینی، ۱۳۶۹: ج ۱، ص ۳۶؛ پارسا، ۱۳۹۵: ص ۹۱)

به عبارت دیگر اگر کسی احساس کند شخصیت ندارد و کرامت انسانی در باره او رعایت نمی‌شود، تربیت را نخواهد پذیرفت. کرامت یعنی والایی و برتری ویژه انسان که از عنصر روحانی و فطرت خداجو و فضیلت خواه بشر مایه می‌گیرد، از این رو مناسب است که به این گفتار و سخن کلیدی و راهبردی حضرت علی (ع) توجه داشته باشیم که فرمود: «زبان‌ت را به سخن ملایم و سلام عادت بده تا دوستانت زیاد دشمنانت کم شوند.» (حکیمی، ۱۳۷۶: ج ۴، ص ۳۲۹)

معظم له در باب تکریم نیز می‌فرماید:

«از نظر اسلام همان‌طور که معلم احترام دارد و باید تکریم شود، متعلم هم باید تکریم شود؛ شاگرد را هم باید تکریم کرد. به شاگرد اهانت نباید کرد. این یک جنبه پرورشی بسیار عمیقی دارد. «ولا تكونوا جبابرة العلماء». جبار دو نوع است: جبار سیاسی، جبار علمی. جبار علمی نباشید؛ مثل فرعون. بنده این جور استادی را در یکی از دانشگاه‌های کشور، سال‌ها پیش، شاید چهل سال، چهل و پنج سال قبل دیده بودم که جوری با شاگردهایش حرف می‌زد و تعلیم می‌داد و برخورد می‌کرد، که برخوردش فرعونی بود، نه برخورد پدر با فرزند. معلم ممکن است درشتی هم بکند، اما درشتی غیر از تحقیر است؛ غیر از اهانت است. شاگرد را باید تکریم کرد.

<https://farsi.khamenei.ir/newspart->

[-\(index?id=3428&nt=2&year=1387&tid=1895](https://farsi.khamenei.ir/newspart-(index?id=3428&nt=2&year=1387&tid=1895)

قطعاً همان‌گونه که شاگرد باید تکریم شود فرزندان هم از جانب پدر و به خصوص مادر نیازمند تکریم می‌باشند.

۴/۲) حوزه شناختی

بی‌تردید، یکی از امور مهمی که در شکل‌گیری وجود فرزندان صالح، دخیل می‌باشد؛ عبارت است از: برخورداری از توان معرفتی و شناختی مناسب؛ که والدین به‌ویژه مادران در این عرصه رسالت مهمی دارند؛ بر اساس آموزه‌های دینی، یکی از مسئولیت‌های مهم دینی والدین در میان عوامل مؤثر در تربیت فرزندان، عبارت است از:

اهمیت دادن به کسب شناخت و فزونی توان درک آنان؛ ارتباط علوم شناختی و تربیت از اوایل شکل‌گیری علوم شناختی مطرح شد. انجمن بین‌المللی علوم، پس از طرح این ارتباط، تربیت را یکی از حوزه‌هایی تلقی کرد که از یافته‌های علوم شناختی بهره می‌برد؛ زیرا مقوله‌هایی همچون یادگیری، حافظه، خلاقیت و هوش از مفاهیم پایه تربیت محسوب می‌شوند که در تبیین‌های شناختی، فهم جدیدی از آن‌ها مطرح می‌شود (تلخایی، ۱۳۹۸: ص ۲۵)

مسئله شناخت، یکی از ابتدایی‌ترین و اساسی‌ترین نیازهای بشری است که از همان بدو تولد با وی همراه است و او را در برقراری ارتباط با پیرامون خود یاری می‌رساند. عده‌ای شناخت را چنین تعریف کرده‌اند: «حصول صورت شیء و ظهور شیء نزد عالم، بدون آثار خارجی و پیراسته از وجود مادی آن شیء» (فیض کاشانی، ۱۳۷۵: ص ۱۸). خداوند متعال که این نیاز را در انسان به ودیعه نهاده است، برای آن ابزار و منابعی مشخص نموده که انسان به وسیله آن بتواند به این مهم دست یابد. از این ابزار و منابع به تفصیل در کتب فلسفی یاد شده است. به طور خلاصه، می‌توان از مهم‌ترین ابزار، حواس ظاهری و باطنی، تجربه، عقل (ابراهیم‌زاده، ۱۳۸۷: ص ۷۸) و قلب و از مهم‌ترین منابع، فطرت، کشف و شهود، طبیعت، تاریخ (سبحانی، ۱۳۷۹: ص ۵۷-۷۴) و وحی (مغنیه: بی‌تا، ج ۴: ص ۳۴۰) البته قلمرو رسالت مادران در حوزه شناختی فرزندان، وسیع می‌باشد؛ و مصادیق مختلفی قابل ذکر می‌باشد؛ از باب نمونه، به ذکر و بررسی مصادیق پیش روی، بسنده می‌شود:

۴/۲/۱) تدارک محیطی سالم و همخوان با آموزه‌های دینی در خانه:

یکی از عوامل مهم در تربیت فرزندان، محیطی است که با آن ارتباط دارد. محیط‌های مذهبی در تربیت فکری و رشد معنوی فرزندان بسیار اثرگذارند ساختن چنین محیط آرامی در منزل کاری زمان‌بر است. در فرآیند ایجاد و حفظ فضایی صلح‌آمیز در خانه، می‌توان فرزندان آرام و دلسوز را پرورش داد. انتخاب محله مناسب، مدرسه خوب، اطرافیان و دوستان شایسته و... همگی تأثیر به‌سزایی در تربیت فرزندان داشته و از مسئولیت‌های مهم والدین به‌شمار می‌روند. چرا که محیط گناه‌آلود، روان را فاسد و مسموم ساخته، خانه دل را تاریک می‌نماید. شاید به همین دلیل است که مسلمان حق ندارد در محیط آلوده‌ای که قادر به حفظ دین و عقیده خود در آن نیست، زندگی نماید. (قائمی: ۱۳۷۳: ص ۴۰).

در اندیشه‌های مقام معظم رهبری آمده است:

«فایده خانواده در تربیت نسل بشر و ایجاد انسان‌های سالم از لحاظ معنوی و فکری و روانی یک فایده منحصر به فردی است. خانواده یک محیط امنی است که در آن فرزندان و پدر و مادر می‌توانند روح و فکر و ذهن خود را در این محیط امن و قابل اعتماد، سالم نگهدارند و رشد بدهند. انسان برای تربیت است؛ انسان برای هدایت است، که این مطلب محقق نمی‌شود مگر در یک محیط امن؛ محیطی که در آن انسان اشباع بشود، در آن تعلیمات هر نسلی به نسل بعد منعکس بشود. رهبر انقلاب معتقد است که اگر خانواده‌ای در جامعه نباشد، همه تربیت‌های بشری و همه نیازهای روحی انسان‌ها ناکام خواهد ماند؛ زیرا طبیعت و ساخت بشری این‌گونه است که جز در آغوش خانواده و در محیط خانواده آن تربیت سالم و کامل و بی‌عیب و آن بالندگی لازم روحی پیدا نخواهد کرد. انسان زمانی از لحاظ روحی و عاطفی، صحیح و سالم بار خواهد آمد که در خانواده تربیت شود. اگر محیط زندگی آرام و مناسبی در خانواده حکم فرما باشد، می‌توان خاطر جمع شد که فرزندان از لحاظ ساختار عاطفی و روانی سالم هستند.» (<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21429>)

۴/۲/۲) معنویت در معرفت و شناخت فرزندان:

یکی از شاخصه‌های دین‌داری، معنویت است. وجود معنویت در زندگی فردی و خانوادگی، آثار فراوانی به دنبال دارد؛ همچنان که فقدان آن می‌تواند آثار مخربی در زندگی فرد، خانواده و جامعه ایجاد کند. در واقع معنویت فرد، خانواده و جامعه را در برابر بیماری‌های اخلاقی و روحی حفظ می‌کند. (رودگر، ۱۳۹۲: ص ۶۴) نقش مادر در معنویت داشتن فرزندان در خانواده چنان مهم است که مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در باره نقش مادر خود در معنویت‌گرایی‌شان فرموده است:

«من دعا و مناجات را از مادرم یاد گرفتم! آنچه که آن وقت برای من مطرح بود و عملاً وجود داشت، این بود که اهل دعا و ذکر و ... اعمالی که وارد شده بود، بودم. مثلاً یادم است هنوز بالغ نبودم که اعمال روز عرفه را در حیاط منزل به‌جا آوردم... دوره جوانی و نوجوانی من این‌گونه بود». (<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=27789>)

اهمیت به برپایی نماز در خانواده نه تنها موجب نشاط درونی فرد نمازگزار می‌شود؛ بلکه زمینه استرس و اضطراب را در میان اعضای خانواده محدود می‌کند. چنانچه در آیه ۱۳۲ سوره طه بر اهمیت نماز چنین سفارش شده است: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا؛ و خانواده‌ات را به نماز فرمان ده و خود نیز بر آن شکیبایی ورز». نماز و یاد خدا، زمینه معنویت و نورانیت را در دل اعضای خانواده ایجاد می‌کند و به آنان آرامش و اطمینان می‌بخشد. از نظر روان‌شناسان نیز محیط خانواده بهنجار، امن‌ترین و رضایت‌بخش‌ترین بستر برای ارضای نیازهای روانی و به‌ویژه آرامش روانی است. محبت، غمخواری و پذیرش یکدیگر که از مهم‌ترین مؤلفه‌ها و ضروریات زندگی اجتماعی است، به بهترین نحو در خانواده بهنجار تأمین می‌شود. (پناهی؛ ۱۳۸۹: ص ۸۱)

۴/۳) حوزه رفتاری

یکی از حوزه‌های تعلیم و تربیت در خانواده حوزه رفتاری است که نشان‌دهنده نقش مادر به عنوان یکی از والدین بر تربیت فرزندان است. چرا که وقتی به نهان شخصیت هر فرد نگاه می‌شود، ردپایی از دوران کودکی او و تأثیر نگرش و رفتار والدین با وی دیده می‌شود. شخصیت

هر فرد، هوش و رفتار او نسبت به دیگران به شدت به این نحوه رفتار و گفتار والدینش با او در دوران کودکی وابسته است. از آنجا که والدین اولین و مهم‌ترین الگوی کودک در زندگی هستند؛ عموم افراد خواسته یا ناخواسته، از رفتارها و کلام والدین خود تأثیر می‌پذیرند. و این افراد در بزرگسالی بیشترین شباهت را به والدین خود خواهند داشت؛ لذا به برخی از موارد مؤثر در این حوزه پرداخته می‌شود:

۴/۳/۱) توجه مناسب به پرسش‌ها و مطالبات معقول و شروع فرزندان:

قرآن کریم برای ترغیب مردم به پرسش‌گری و گسترش فرهنگ پرسش‌گری، به آنان دستور می‌دهد که پرسش‌های خود را با آگاهان در میان گذارند. آیه: «فاسألوا اهل الذکر ان کنتم لاتعلمون» (نحل/۴۳) اهمیت پرسش‌گری را می‌توان از آیات دیگری نیز به دست آورد. آیاتی چون «یَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ» (انفال/۱)، «وَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ» (اسراء/۸)، «یَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ» (بقره/۱۸۹) و پاسخ‌گویی به مردم خود بنیاد پرسش‌گری و پاسخ‌طلبی از اهل علم و اهل ذکر را در اسلام و در میان مسلمانان نهادینه کرده است. در کلمات ائمه اطهار علیهم السلام نیز، پرسش‌گری جایگاه والایی دارد. همان‌طور که در مورد بیان اهمیت سؤال و جواب آمده است:

۱. حضرت رسول اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) فرمودند: «الْعِلْمُ خَزَائِنُ، وَ مَقْتَاخُهَا السُّؤَالُ، فَاسْأَلُوا بِرُحْمَتِكُمْ اللَّهُ، فَإِنَّهُ يُجْزِي فِيهِ أَرْبَعَةً: السَّائِلُ، وَ الْمُعَلِّمُ، وَ الْمُسْتَمِعُ، وَ الْمُحِبُّ لَهُمْ» (نجفی، ۱۴۰۶: ص ۴۲)؛ علم و دانش خزینه‌ها و گنجینه‌هایی است که کلید این گنجینه‌ها سؤال کردن است. بنابراین، در مورد مجهولاتتان سؤال کنید، خداوند شما را رحمت کند. زیرا چهار گروه بر اثر پرسش و پاسخ اجر می‌برند: ۱. سؤال‌کننده؛ ۲. معلم و استادی که پاسخ می‌دهد؛ ۳. کسی که در آن جلسه حاضر است و پرسش و پاسخ را می‌شنود؛ ۴. کسی که در جلسه حضور ندارد، اما این کار را دوست دارد).

۲. حضرت علی (علیه‌السلام) فرمودند: «سَأَلُونِي قَبْلَ أَنْ تَفْقُدُونِي فَلَأَنَا بِطُرُقِ السَّمَاءِ أَعْلَمُ مِنِّي بِطُرُقِ الْأَرْضِ» (نهج‌البلاغه خطبه ۱۸۹)؛ (در مورد هر چیزی که مایل هستید قبل از آن که مرا از دست بدهید سؤال کنید، چرا که من راه‌های آسمان را بهتر از راه‌های زمین می‌شناسم)؛ لذا اسلام به پرسش و پاسخ اهمیت فراوانی داده، و به همه اجازه می‌دهد که در موضوعات

مختلف و گوناگون سؤال کنند، و داشتن شرم و حیا در این زمینه را معقول نمی‌داند. (مکارم شیرازی 1387: ص 16)

توجه کردن به پرسش‌ها و مطالبات فرزندان یک مهارت مهم و کلیدی در تربیت است و لازم است که والدین روش صحیح توجه کردن به فرزندان را یاد بگیرند. اگر بتوان مهارت توجه کردن را به خوبی در مورد کودکان به کار گرفت، باعث افزایش اعتماد به نفس و احساس کفایت در آن‌ها می‌شود. منظور از توجه کردن در اینجا یعنی توصیف رفتارهای مناسب کودک و در بعضی مواقع تقلید یا تکرار آنچه کودک انجام می‌دهد. توجه کردن، اگر به درستی انجام گیرد، باعث ایجاد یک رابطه مثبت بین والدین و کودکان می‌شود. (زارع و دوستان، 1390: ص 7-8) ما در درجه اول باید به ساختن و پرداختن شکل روحی کودکانمان اهتمام بورزیم. اگر توانستیم هویت انسانی این کودک را از آغاز کودکی شکل بدهیم و خلیقاتی را در آن به وجود بیاوریم، این برای همیشه به درد خواهد خورد.

امروز در کشورهای پیشرفته مادی دنیا، یکی از کارهای اساسی و یک رشته مهم، تدریس فلسفه برای کودکان است. خیلی‌ها در جامعه ما اصلاً تصور نمی‌کنند که برای کودک هم فلسفه لازم است. برخی تصور می‌کنند فلسفه به معنای یک چیز قلمبه‌سلمبه‌ای است که یک عده‌ای در سنین بالا به آن توجه می‌کنند؛ این نیست. فلسفه شکل دادن فکر است، یاد دادن فهم کردن است، ذهن را به فهمیدن و تفکر کردن عادت دادن است؛ این از اول باید به وجود بیاید. یعنی کودک از اول کودکی عادت کند به فکر کردن، عادت کند به خردورزی؛ این خیلی مهم است.

با این بیانات معظم له متوجه می‌شویم که ایشان نسبت به اندیشیدن و تعقل فرزندان اهتمام ویژه‌ای دارند و مسئله کنجکاوی و حالت استفسار و استفهام و دنبال کردن را عامل هویت بخشی به فرزندان می‌دانند. (<https://farsi.khamenei.ir/audio>)

(content?id=2335)

۴/۳/۲) پرورش صفات اخلاقی نیک در فرزندان:

در آیات مختلفی از قرآن به مباحث اخلاقی پرداخته شده و تزکیه و آراستن به فضائل اخلاقی در کنار تعلیم کتاب و حکمت و از اهداف رسالت حضرت محمد (صلی الله علیه وآله وسلم) شمرده شده است. از جمله صفات اخلاقی که در قرآن کریم با تأکید و تکرار بر آن‌ها فرمان داده شده، می‌توان به رحمت و مهربانی، [بلد، ۷] نیکوکاری نسبت به والدین، [بقره، ۳] صلح رحم، [بقره، ۷] انفاق و یاری نسبت به تنگدستان و یتیمان، [انسان، ۶] وفای به عهد و ادای امانت، [بقره، ۸۳] و ... اشاره کرد.

بسیاری از کودکان و فرزندان، از سجایای اخلاقی پدر و مادر و برادران بزرگ و خواهران خویش الگو می‌گیرند، سخاوت شجاعت، صداقت و امانت و ... اموری هستند که به راحتی کودکان از بزرگ‌ترهای خانواده کسب می‌کنند و رذائلی مانند دروغ و خیانت و بی‌عفتی و ناپاکی و مانند آن را نیز از آن‌ها کسب می‌نمایند. بنابراین محیط سالم و یا ناسالم خانواده تأثیر بسیار عمیقی در پرورش فضائل اخلاقی و یا رشد رذائل دارد اهمیت این موضوع زمانی آشکار می‌شود که توجه داشته باشیم: اولاً: کودک بسیار اثرپذیر است. ثانیاً: آثاری که در آن سن و حال در روح او نفوذ می‌کند ماندنی و پابرجا است. (مکارم شیرازی، ۱۳۹۷: ص ۱۶۵)

نکته دیگر اینکه: والدین، غالباً در زمینه تربیت اخلاقی فرزندان خود، اهدافی دارند. آنان می‌خواهند فرزندانشان را چنان تربیت کنند که صفات مطلوب و ستودنی داشته باشند و شخصیتشان با قطب‌نمایی اخلاقی و قوی عجین شده باشد؛ به گونه‌ای که حتی در شرایط و موقعیت‌های دشوار بتوانند اخلاقی رفتار کنند. تأثیر تربیت پدر و مادر در فرزندان تا آن پایه است که در حدیث مشهور نبوی آمده است: «كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ حَتَّىٰ يَكُونَ أَبَوَاهُ هُمَا اللَّذَانِ يَهُودَانِهِ وَ يَنْصَرَانِهِ، هر نوزادی بر فطرت پاک توحید متولد می‌شود، مگر این که پدر و مادر او را به آئین یهود و نصرانیت وارد کنند.» (طبرسی، ۱۳۷۲: ج ۸، ص ۴۷۴) بنا بر گفته رهبر معظم انقلاب، اسلام و آیات کریمه قرآن، پیروان خود را به انواع کمالات بشری، مانند علم و فضایل اخلاقی و عدالت اجتماعی و عزت و قوت و یگانگی و وحدت و تسلیم نشدن در مقابل تحمیل‌ها سوق می‌دهند؛ (<https://farsi.khamenei.ir/newspart->

(index?tid=1067)؛ لذا علاوه بر خانواده، نهادهای دیگری همچون آموزش و پرورش نیز به دنبال نهادینه کردن صفات اخلاقی در کودکان هستند.

بسیاری اوقات خانواده‌ها در راه وصول فرزندان به ایمان، شوق و رغبت نشان می‌دهند و با هر زحمتی آن را به دست می‌آورند و قلب آنان به نور ایمان منور می‌گردد، حال اگر خواسته باشند از آثار و ثمرات فراوان آن بهره‌مند باشند، باید در آن‌ها حالت مراقبت ایجاد کنند و نگذارند آنچه ایمان را فاسد می‌کند به سراغ آن‌ها بیاید و نکته دیگری که همین‌جا اضافه می‌کنم، مسئله فرزندان ماست. حق نداریم فرزندان را رها کنیم. سعی‌تان این باشد که ایمانشان را حفظ کنید. کاری نکنید که ایمان جواتان، دختر و پسران به مبانی شما متزلزل شود. گاهی انسان با دست و زبان بی‌مهاری و بیرون از کنترل و با عمل غلط خودش کاری می‌کند که جوان خود را از دین و مبانی دینی و اعتقادات و اصول دور می‌کند؛ او را بی‌اعتقاد می‌کند.

(<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3256>)

۴/۳/۳) والدین الگوی مناسب برای فرزندان:

بی‌شک یکی از قوی‌ترین روش‌های تربیتی ارائه الگوی صحیح و مناسب و اقتدای به آن است. موضوعی که در دین اسلام به خصوص در باره الگوگیری فرزندان از والدین اشاره دارد. همه انسان‌ها احتیاج دارند به اینکه در رفتارهای معمولی خود، یک شاخص و یک الگو در مقابل خود داشته باشند و احتیاج به الگو برای حفظ موازین اخلاقی، عاطفی و آرمان‌گرایی فرزندان ضرورت دارد. (بانکی پور، ۱۳۹۳: ص ۱۹)

مهم‌ترین و کاربردی‌ترین نوع شناخت و یادگیری در همه دوران زندگی، «سرمشق‌گیری و الگوپذیری» است. انسان با انتخاب الگو یا سرمشق، به تقلید رفتار او می‌پردازد. علاوه بر الگوهای زنده، که محیط تربیتی مساعد را ایجاد می‌کنند، اسوه‌های اخلاقی و انسانی گذشته، موجب حیات مجدد انسان شده و نقش عظیمی در سازندگی وی ایفا می‌کنند.

خواسته اسلام و نظام تربیتی آن از مصلحان جامعه آن است که برای هدایت و تربیت مردم، تنها به تبلیغ و ارشاد گفتاری بسنده نکنند و پیش از همه و قبل از هر چیز، خود را از نظر اخلاقی و رفتاری، به‌گونه‌ای بر اساس تعلیمات و معارف قرآنی بسازند که با کردار شایسته و فضایل

اخلاقی خویش، دعوت‌کننده دیگران به صلاح بوده و خود در الگوی حسنه‌ای، برای سایر مردم باشند. در روایتی امام صادق (ع) می‌فرماید: «ان العالم اذا لم يعمل بعلمه زلت موعظته عن القلوب كما يزل المطر عن الصفا» (طباطبایی، 1382: ص 146)؛ هرگاه شخص عالم به مقتضای علم خویش عمل نکند، اثر موعظه‌اش همچون آب باران بر روی سنگ صاف از قلب‌های مردم محو خواهد شد.

قرآن کریم از روش‌های گوناگونی برای تربیت انسان‌ها استفاده کرده است. در بین این روش‌ها، روش الگویی که بر ارائه الگو برای ایجاد یا تغییر رفتار مبتنی است، از اهمیت خاصی برخوردار است؛ زیرا با مشاهده الگو، فرآیند تربیت در مرتب‌تری با سهولت بیشتری انجام می‌شود. از سوی دیگر، زنان به عنوان نیمی از پیکر اجتماع، نقش تربیتی مهمی در تربیت کل جامعه بر عهده دارند، زیرا بیشترین بخش فرآیند تربیت، در دوران کودکی و در دامن مادران صورت می‌گیرد. (حسین خانی، 1382: ص 2)

در قرآن در آیه 21 سوره احزاب از الگو به عنوان «أسوه» یاد می‌کند و بیان می‌کند: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ؛ مسلماً برای شما در زندگی رسول خدا سرمشقی نیکوست». قرآن کریم در روش تربیتی خویش از روش الگوسازی استفاده کرده است.

در روایت می‌فرماید: «كونوا دعاه الناس بأعمالكم و لا تكونوا دعاه بألسنتكم» (کلینی: ج 2، ص 78)؛ به وسیله کردار شایسته و اعمال نیک خود راهنما و راهبر مردم به سوی فضیلت‌ها شوید و تنها دعوتگر زبانی نباشید. الگو شدن در اخلاق و عمل و نقش اساسی آن در تربیت، دایره‌ای وسیع دارد. از کانون خانواده و تأثیر سرنوشت‌ساز رفتار پدر و مادر، بر فرزندان، تا معلمان و مربیان والدین در خانواده و در رأس آن مادر مهم‌ترین الگو برای فرزند است. پدر و مادر نیز به عنوان مربی و الگو اگر خود به آنچه می‌گویند عمل نکنند، در نوجوان خود تأثیر پذیری ندارند. ممکن است که نوجوان آن کار را یاد بگیرد اما ماندگاری ندارد. (پروورش، 1391: ص 106) این مهم به‌ویژه برای مادر که مدت‌زمان بیشتری را با فرزند می‌گذراند بیشتر نمود پیدا می‌کند.

تقلید کودکان از والدین امری انتخابی نیست، زیرا ماهیت انسان به گونه‌ای است که به طور طبیعی به این سو قدم برمی‌دارد. پدر و مادر می‌توانند هم اثر مثبت و هم اثر منفی روی فرزندان خود بگذارند و این تأثیر تا حدودی به نوع ارتباط کلامی و گفتاری والدین با فرزندان، بستگی دارد. می‌توان گفت که تقلید و تعیین هویت کاملاً به طور طبیعی اتفاق می‌افتد بدون این که کودک یا والدین طرح و برنامه‌ای را از پیش برای آن تعیین کنند. کودکان ارزش‌ها و شیوه‌های پیچیده نگاه به دنیا را، از طریق روابطشان با والدین و پرستاران خود می‌آموزند و والدین هرگز نمی‌توانند به طور مستقیم این ارزش‌ها را آموزش دهند. همان‌طور که دکتر هیم گینات که در کتاب خود به نام «ارتباط والدین و فرزندان» می‌نویسد: ارزش‌ها از طریق هویت کودکان، فراگرفته می‌شود و بخشی از وجود آن‌ها را تشکیل می‌دهد و این الگوی ارزشی، با گذشت سال‌ها و زندگی با افراد خانواده و اجتماع، تکامل می‌یابد. اگر والدین خواستار ثبات ارزش‌ها و رفتارهای خاصی در کودکان خود هستند، باید بدانند که رفتار عملی از گفتار، بسیار تأثیرگذارتر می‌باشد. به همین جهت کودکان باید به گونه‌ای آموزش ببینند که از رفتار درست الگوبرداری کنند و در طول زندگی آن را به اجرا درآورند. (گینات هایم، ۱۹۶۵م: ص ۵۴)

رهبر معظم انقلاب نیز می‌فرماید: «مادر می‌تواند فرزندان را به بهترین وجهی تربیت کند. تربیت فرزند به وسیله مادر، مثل تربیت در کلاس درس نیست؛ با رفتار است، با گفتار است، با عاطفه است، با نوازش است، با لالائی خواندن است؛ با زندگی کردن است. مادران با زندگی کردن، فرزند تربیت می‌کنند. هرچه زن صالح‌تر، عاقل‌تر و هوشمندتر باشد، این تربیت بهتر خواهد شد. بنابراین برای بالا رفتن سطح ایمان، سطح سواد، سطح هوش بانوان، در کشور باید برنامه‌ریزی شود. (https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=22443) فرزندان ما به‌ویژه در سنین پایین بیشتر از راه مشاهده و همانندسازی یاد می‌گیرند تا از راه آموزش مستقیم، به‌ویژه این مسئله در مورد ایجاد رفتارهای اخلاقی آن‌ها اهمیت دارد.

۴/۳/۴) ایجاد نشاط و شادمانی در محیط خانه:

در کنار تمام رفتارهایی که والدین نسبت به فرزندان خود بروز می‌دهند، شادی و نشاط در خانواده یکی از ضروریات زندگی خانوادگی است. خانه‌ای که در آن شادی و لبخند و تبسم‌های سرشار از عشق و ورزشی به همدیگر، وجود نداشته باشد، بسیار بی‌روح و کسل‌کننده خواهد بود. در توصیف اهمیت و ضرورت شادی و نشاط همین بس که شادی، یکی از ویژگی‌های زندگی زیبای بهشتی است و از منظر قرآن و روایات اهل بیت علیهم السلام، بهشت برین، سرشار از شادمانی و خالی از اندوه است چنانچه در آیه ۱۱ سوره انسان آمده است: «وَلَقَاءُكُمْ تُنْزَرَةٌ وَسُرُورًا؛ و آنان را با خوشی و شادمانی روبه‌رو خواهد ساخت». امام علی (ع) می‌فرمایند: «شادی، روح را باز می‌کند و نشاط را برمی‌انگیزد» (تمیمی آمدی: ۱۳۹۵، ح ۲۰۲۳) رهبر انقلاب نیز بر این امر توصیه نموده است و اسلام را دین نشاط معرفی می‌کنند:

«چهره اسلام، تفریح و ادخال سرور دیگران را مسرور کردن، خشنود کردن، خوشحال کردن، شاد کردن و امیدوار کردن - جای بسیار حساسی دارد. بنابراین، شما همین طور که یک کار تفریحی را انجام می‌دهید، یک نمایش اجرا می‌کنید، یک ماجرای طنزآمیز را بیان می‌کنید، یک شعر اجرا می‌کنید و می‌خوانید یا یک مسابقه اجرا می‌کنید، در همان حال احساس کنید که یک عبادت انجام می‌دهید. مثلاً وقتی آقای شیشه‌گران مطلبی می‌نویسند، باید احساس کنند که یک عبادت انجام می‌دهند. حقیقتاً همین است. این یک واقعیت است. احساس کنید که بخشی از آن مجموعه‌ای را که زندگی اسلامی برای انسان‌ها در نظر گرفته، متعهد می‌شوید و انجام می‌دهید» (-) [https://farsi.khamenei.ir/speech-](https://farsi.khamenei.ir/speech-(content?id=35283)

(content?id=35283)

اینکه ما مرتب می‌گوییم نشاط و در صحبت‌ها و گفته‌ها مکرر بنده تکرار می‌کنم نشاط، بعضی‌ها خیال می‌کنند که نشاط یعنی رقاصی، که فلان برنامه موسیقی را یا فلان برنامه را فلان جا بگذاریم، در تئاتر بگذاریم، در تلویزیون بگذاریم تا مردم نشاط پیدا کنند! معنای نشاط این نیست؛ نشاط یعنی حوصله کار، نشاط کار، تحرک، که دل انسان آماده باشد برای حرکت کردن، کار کردن، فعالیت کردن؛ خسته و ملول و افسرده و مانند این‌ها نباشد؛ این معنای نشاط است.

اگر این جور باشد، آن وقت انسان، همکار هم پیدا می‌کند، دیگران هم می‌آیند دور شما جمع می‌شوند، کار را پیش می‌برید. بخصوص شما جوان‌ها خیلی به این احتیاج دارید.

<https://farsi.khamenei.ir/newspart->

[-\(index?id=41779&nt=2&year=1397&tid=1726](https://farsi.khamenei.ir/newspart-(index?id=41779&nt=2&year=1397&tid=1726)

۴/۳/۵) بها دادن به مسئله فرزندآوری و ترویج عملی آن:

مسئله فرزندآوری، دستور خدای متعال و سنت قطعی پیامبر اکرم (ص) و ائمه هدی (ع) است و ضرورت آن تابع هیچ شرطی نیست؛ بلکه در تنگدستی و توانمندی و حتی در زمانی که شرایط فرهنگی جامعه نیز مناسب نباشد، باز هم فرزندآوری حکمی ثابت و لازم الاجراست. در میان آیات قرآن، تعبیرها و توصیفات بسیار ستوده‌ای برای فرزندان و فرزندآوری وجود دارد در آیه ۴۶ سوره کهف آمده است که: «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمْلاً»؛ مال و فرزند، زینت زندگی دنیاست و باقیات صالحات ثوابش نزد پروردگارت بهتر و امیدبخش‌تر است!». داشتن فرزند در کنار برخورداری از اموال، یکی از مهم‌ترین سرمایه‌های زندگی دنیاست. چرا که برای رسیدن به هر مقصودی از مقاصد مادی حتماً مورد نیاز است و به همین دلیل آن‌ها که بر تخت قدرت می‌نشینند، در کنار مال‌اندوزی، سعی در جمع‌آوری این نیرو نیز می‌کنند مخصوصاً در زمان‌های گذشته هر کس فرزندان بیشتری داشت خود را نیرومندتر احساس می‌کرد چرا که آن‌ها یکی از دو رکن اصلی قدرت او را تشکیل می‌دادند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ج ۱۲، ص ۴۴۵)

رهبر معظم انقلاب بارها در مورد کاهش جمعیت و کم‌توجهی به مسئله بسیار مهم فرزندآوری، دیدگاه انتقادی خود را مطرح نموده است و با سخنانی روشن و استوار، نگاه خود را به بازنگری در سیاست‌های مهار جمعیت و ضرورت برنامه‌ریزی برای رشد جمعیت معطوف داشته و فرموده‌اند:

«... خانواده‌ها و جوان‌ها باید نسل را افزایش دهند. این محدود کردن تعداد فرزندان در خانه‌ها خطاست!؛ این نسل جوانی که امروز ما داریم، اگر در ده سال آینده، بیست سال آینده و

در دوره‌ها و مرحله‌های آینده این کشور بتوانیم آن را حفظ کنیم، همه مشکلات کشور را این‌ها حل می‌کنند.» (<https://farsi.khamenei.ir/audio-content?id=21339>)
و نیز تأکید فرموده‌اند:

«مسئله جمعیت را جدی بگیرد! جمعیت جوان کشور دارد کاهش پیدا می‌کند. یک جایی خواهیم رسید که دیگر قابل علاج نیست؛ یعنی مسئله جمعیت از آن مسائلی نیست که بگوییم حالا ده سال دیگر فکر می‌کنیم؛ نه، اگر چند سال بگذرد، وقتی نسل‌ها پیر شدند، دیگر قابل علاج نیست.»

<https://farsi.khamenei.ir/newspartindex?id=24721&nt=2&year=1392&tid=263>

ایشان در جایی دیگر، سیاست کلی نظام اسلامی را این گونه با صراحت اعلام نموده‌اند که: «من معتقدم که کشور ما با امکاناتی که داریم، می‌تواند صد و پنجاه میلیون نفر جمعیت داشته باشد. من معتقد به کثرت جمعیتیم. هر اقدام و تدبیری که می‌خواهد برای متوقف کردن رشد جمعیت انجام بگیرد، بعد از صد و پنجاه میلیون انجام بگیرد!»

<https://farsi.khamenei.ir/newspart->

[print?id=16889&nt=2&year=1390&tid=2630](https://farsi.khamenei.ir/newspart-print?id=16889&nt=2&year=1390&tid=2630)

نکته مهم‌تر در اینجا اینکه ایشان با تمام وجود باور دارند که دشمنان اسلام در موضوع کاهش جمعیت مسلمانان، ساکت و بی‌کار ننشسته‌اند؛ بلکه از دهه‌های گذشته تا امروز برای مقابله با نظام اسلامی برنامه‌ریزی و اقدام عملی می‌کنند. به این دلیل «برای دشمنان ما بهترین چیز این است که ایران یک کشوری باشد با بیست - سی میلیون جمعیت که نصف این جمعیت هم کهن سال و میان سال و ازکارافتاده باشند. برای این برنامه‌ریزی بتوانند بکنند، حتماً می‌کنند. پول بتوانند خرج کنند، حتماً خرج می‌کنند. ما باید حرکتمان در مقابل این حرکت، حرکت صحیح و منطقی و خردمندانه و عالمانه باشد.»

<https://farsi.khamenei.ir/news-part->

[index?id=2818&nt=2&year=1375&tid=1614](https://farsi.khamenei.ir/news-part-(index?id=2818&nt=2&year=1375&tid=1614)

آنچه اهمیت دارد ارتقای جایگاه مادری در باور عمومی جامعه و بحث احیای هویتی مادری برای زنان می‌باشد، به گونه‌ای که نتیجه این فرهنگ‌سازی‌ها این طور باشد که اگر از زنان جامعه ما در باره هویت یا نقش‌هایشان سؤال شود با افتخار اعلام کنند که خانه‌دار و مادر هستند. خانواده‌هایی که فرزند دارند از سلامت روان، موقعیت اجتماعی، طول عمر بیشتر و تعاملات بیشتری برخوردارند. امید به زندگی در خانواده‌های دارای فرزند چندین برابر بیشتر از خانواده‌هایی است که فرزندی ندارند. فرزندان به والدین خود اعتبار، نشاط و هیجان می‌بخشند. اثرات فرزندآوری به صورت روانی، جسمانی و خانوادگی بر والدین تأثیرگذار است.

نتایج تحقیق:

۱. بر اساس اندیشه قرآنی مقام معظم رهبری، بانوان در ساحت «زن» و «مادر»، نقش مهمی در تحکیم نهاد خانواده دارد. و باعث مستحکم‌تر شدن یا تزلزل نهاد خانواده خواهد شد.
۲. مادر با دین‌داری خود و تربیت دینی فرزندان و با حفظ خانواده از آسیب‌های عقیدتی، اخلاقی و رفتاری، انجام مطلوب وظایف مادری خود و پاسداشت حقوق اعضای خانواده می‌تواند موجبات استحکام نهاد خانواده را فراهم سازد.
۳. نقش مادران تراز انقلاب اسلامی در تربیت فرزندان نیز پیامی است که مکرراً در سخنرانی‌های فقهی و اخلاقی مقام معظم رهبری به آن اشاره شده است.
۴. ایشان نقش زن تراز انقلاب اسلامی را در سه حوزه عاطفی، شناختی، رفتاری مطرح می‌نماید. چرا که از نظر ایشان، زن به عنوان همسر و مادر، نقش مهمی در خانواده و تربیت فرزندان ایفا می‌کند؛ زن انقلابی به مادر بودن و خانه‌داری و فرزندآوری افتخار می‌کند و سبب شادی در خانواده می‌شود، و قادر است با ایجاد محیطی سالم و معنویت‌زا توانایی‌های فرزندان را افزایش دهد و با محبت کردن و احترام گذاشتن به فرزندان خود بر تربیت دینی آن‌ها تمرکز می‌نماید و می‌تواند مدرسه‌ای از محبت، بهره‌وری و دستیابی به ارزش‌های اسلامی برای فرزندان خود باشد.

فهرست منابع

- قرآن کریم، ترجمه حسین انصاریان، تهران، انتشارات پیام سحر، بی تا.
- شریف الرضی، سید محمد، (۱۳۷۹) نهج البلاغه، ترجمه محمددشتی، قم مشهور.
۱. ابن ابی جمهور، محمد بن زین الدین، عوالی اللیالی العزیزیه فی الاحادیث الدینیّه، سیدالشهدا، ۱۴۰۳ ق
۲. ابن عساکر، ابوالقاسم علی بن حسن، تاریخ مدینه دمشق، بیروت: دارالفکر ۱۴۱۵هـ.ق.
۳. ابن منظور، محمد بن مکرم، (۱۴۱۴ق)، لسان العرب، بیروت: دارصاد.
۴. ابن بابویه، محمد بن علی، (۱۳۶۷)، من لایحضره الفقیه، محمدجواد غفاری، قم: نشر صدوق.
۵. بن فارس، احمد، (بی تا)، معجم مقاییس اللغه، محقق: عبدالسلام محمد هارون، قم: مکتب الاعلام اسلامی، اول.
۶. باقری، خسرو، (۱۳۶۸)، نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران: نشر مدرسه، چاپ اول.
۷. بانکی پور، امیرحسین (۱۳۹۳)، نقش و رسالت زن الگوی زن، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، بی جا.
۸. برازش، علیرضا، (۱۳۹۶) تفسیر اهل البیت، تهران: امیرکبیر، چاپ دوم.
۹. پارسافر، مسعود، فصل بذر پاشی، (۱۳۹۵) رهنمودهای رهبر در باره تربیت فرزند، یزد: انتشارات سیمای خورشید.
۱۰. پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، سازمان انتشارات جاویدان، ۱۳۲۴ش.
۱۱. پرورش، مصطفی، (۱۳۹۱)، چهار کلید طلایی تعلیم و تربیت، اصفهان: نشر گلبن، چاپ پنجم.

۱۲. پناهی، علی احمد، (۱۳۸۹)، «نقش التزام به آموزه‌های دینی در تربیت و استحکام خانواده»، معرفت دینی، سال اول، شماره ۲.
۱۳. تلخایی، محمود، (۱۳۹۸) شناخت و تربیت، انتشارات سمت، چاپ اول.
۱۴. جوادی آملی، (۱۳۷۲) شریعت در آینه معرفت، نشر فرهنگی رجا، چاپ اول.
۱۵. حر عاملی، محمد بن حسن، (۱۴۰۹ ه. ق)، وسایل الشیعة، قم: مؤسسه آل البیت لاحیاء التراث، چاپ اول.
۱۶. حسین خانی، هادی، (۱۳۸۲) تربیت الگویی زنان در قرآن، تهران، مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما، چاپ اول.
۱۷. حسینی زاده، سیدعلی، (۱۳۸۵)، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ سوم.
۱۸. حسینی، سیدعلی اکبر؛ (۱۳۷۹) تعلیم و تربیت اسلامی؛ تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، اول.
۱۹. حکیمی، محمدرضا و علی و محمد، (۱۳۷۶)، الحیاء، احمد آرام. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۲۰. حلی، احمد بن محمد؛ (۱۴۰۷ ه. ق) عدة الداعی، قم: انتشارات دارالکتاب الإسلامی.
۲۱. خطیب بغدادی، احمد بن علی، (۱۴۱۷ ه. ق) تاریخ بغداد، بیروت: دارالکتب العلمیه ، اول.
۲۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، (بی تا)، مفردات الفاظ القرآن، بیروت: دارالقلم، اول.
۲۳. زبیدی، محمدمرتضی، (۱۴۱۴) تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت: لبنان، دار مکتبه الحیاء، اول.

۲۴. زارع، فاطمه؛ صادقیه، طاهره؛ عربی، اعظم، (۱۳۹۰)، مهارت‌های فرزند پروری، یزد: نگین تفت.
۲۵. سبحانی، سعید، (۱۳۷۹) جهان‌بینی و شناخت، چاپ اول، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
۲۶. سیوطی، جلال‌الدین، (۱۴۰۴ق) الدر المنثور، نجفی، ج ۸ چاپ اول، قم: مکتبه آیت‌الله مرعشی.
۲۷. شریف‌الرضی، محمد بن حسین، (۱۳۹۱) نهج البلاغه امیرالمؤمنین، ترجمه محمد دشتی، چاپ سوم.
۲۸. طباطبایی محمدحسین، (۱۳۸۸) شیعه در اسلام، موسسه، قم: بوستان کتاب.
۲۹. طباطبایی، محمدرضا، (۱۳۷۹) صرف ساده، قم: دارالعلم، چهل و نهم.
۳۰. طباطبایی، محمدرضا، (۱۳۸۲) المراد من منیه المرید، قم: دارالعلم، چهارم.
۳۱. طباطبایی، سید محمدحسین، (۱۳۹۰)، المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، دوم.
۳۲. طبرسی، حسن بن فضل، (۱۴۱۲)، مکارم الاخلاق، قم: شریف رضی، چهارم.
۳۳. طبرسی، فضل بن حسن، (۱۳۷۲)، مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات ناصر خسرو، سوم.
۳۴. طریحی، فخرالدین محمد: (۱۳۸۷)، مجمع‌البحرین، بی‌جا: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چهارم.
۳۵. طوسی، محمد بن حسن؛ (۱۳۶۵)، تهذیب الأحکام، تهران: دار الکتب الإسلامیة، چهارم.
۳۶. عسگری، ابوهلال، (۱۴۱۲)، معجم الفروق اللغویه، قم: نشر اسلامی جامعه مدرسین، اول.
۳۷. فراهیدی، خلیل بن احمد، (بی‌تا)، العین، قم: هجرت، دوم.

۳۸. فیض کاشانی، محمد، (۱۳۷۵)، اصول المعارف، قم: دفتر حوزه علمیه، اول.
۳۹. فیومی، احمد بن محمد، (۱۳۹۶)، مصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر، تهران: طلیعه نور، اول.
۴۰. قائمی، علی، (۱۳۶۵)، زمینہ تربیت، شیراز: پژمان، چهارم.
۴۱. قائمی، علی، (۱۳۷۳)، هدایت نوجوانان به سوی نماز، ستاد اقامہ نماز، ششم.
۴۲. کاشانی، ملافتح اللہ، (۱۳۳۶)، تفسیر منہج الصادقین، ج ۹ و ۱۳، تهران، سوم.
۴۳. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۶۹)، اصول کافی، ج ۱، بیروت.
۴۴. متقی، علی بن حسام، (۱۴۰۹ق)، کنز العمال فی سنن الاقوال والافعال، تحقیق شیخ بکری حیانی و شیخ صفوة السقا، بیروت: مؤسسہ الرسالہ، بی چا
۴۵. محمدی احمدآبادی، ناصر (۱۳۸۹)، دین و تربیت دینی از دیدگاه کانت و شهید مطهری، بی جا: افضل، اول.
۴۶. مصباح یزدی، محمدتقی، (۱۳۹۶)، آموزش عقائد، تهران: انتشارات امیرکبیر، شصت و نهم.
۴۷. مصطفوی، حسن، (۱۴۱۶)، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، سوم، بیروت: دارالکتب العلمیہ، بی چا.
۴۸. مطهری، مرتضی، (۱۳۸۲)، تعلیم و تربیت در اسلام، تهران: صدرا، بی چا.
۴۹. مغنیہ، محمدجواد، (بی تا)، فی ظلال نہج البلاغہ، بیروت: دارالفکر الملائین، بی چا.
۵۰. مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۱)، با همکاری جمعی از نویسندگان، تفسیر نمونہ، تهران، دارالکتب الاسلامیہ، دہم.
۵۱. مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۹)، اخلاق در قرآن، قم: مدرسہ امام علی بن ابی طالب، دوم.
۵۲. مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۸۷)، از تو سؤال می کنند، تنظیم: علیان نژادی، ابوالقاسم، قم: مدرسہ امام علی بن ابی طالب (علیہ السلام)، دوم.

۵۳. نجفی، محمد مهدی، (۱۴۰۶)، صحیفه الإمام الرضا (ع)، علی بن موسی، مشهد: کنگره جهانی امام رضا (ع)، اول.
مقالات:

۱. خاکپور، مسعود؛ (۱۳۸۱)، «مبانی نظری آسیب‌شناسی تربیت دینی در نوجوانان و جوانان»، مجموعه مقالات آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش؛ تهران: موسسه فرهنگی محراب قلم.

۲. خانیکی، هادی؛ (۱۳۸۶)، دین و نهاد ارتباطات؛ فصلنامه رسانه، سال هجدهم، شماره ۱، بهار.

۳. رودگر، محمدجواد، (۱۳۹۲)، «کارکردهای معنویت در عرصه‌های اجتماعی از دیدگاه مقام معظم رهبری»، مطالعات معنوی، شماره ۱۰.

۴. رحیمی، علی‌رضا؛ (۱۳۸۳)، «تعلیم و تربیت دینی، معرفی رویکرد بصیرت‌گرا»؛ نشریه رشد آموزش ابتدایی؛ شماره ۴.

۵. زارعان، محمدجواد؛ (۱۳۷۹)، «تربیت دینی، تربیت لیبرال»؛ نشریه معرفت، شماره ۳۳.

۶. معارف، مجید؛ قماشچی، احمد، (۱۳۹۵)، عوامل آرامش خانواده در سبک زندگی امام علی علیه السلام و حضرت فاطمه سلام الله علیها، مطالعات راهبردی زنان سال نوزدهم، زمستان، شماره ۷۴.

سایت:

۱. دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی خامنه‌ای، <https://farsi.khamenei.ir>

//

Bibliography

Books

- *Quran Karim (The Holy Quran)*, Translation by Hossein Ansarian, Tehran: Payam Sahar Publications, n.d.
- Sharif al-Radhi, Sayyid Mohammad, *Nahj al-Balaghah (The Peak of Eloquence)*, Translated by Mohammad Dashti, Qom Mashhoor (Famous) Publicatoin, 1379 SH (2000 CE).
- ١. Askari, Abu Hilal, *Mo'jam al-Furuq al-Lughawiyah (Dictionary of Linguistic Differences)*, Qom: Nashr Islami Jame Modarresin, 1st Edition, 1412 AH (1992 CE).
- ٢. Bankipour, Amir Hossein, *Nafsh va Risalat-e Zan (The Role and Mission of Women's Speech)*, Tehran: Entesharat Enghelab-e Eslami (Islamic Revolution Publications), N.p., 1393 SH (2014 CE)
- ٣. Baqeri, Khusro, *Negahi Dobareh be Tarbiyat Islami (A Re-examination of Islamic Education)*, Tehran: Nashr-e Madreseh, 1st Edition, 1368 SH (1989 CE).
- ٤. Barazesh, Alireza, *Tafsir Ahl al-Bayt (Exegesis by the Ahl al-Bayt)*, Tehran: Amir Kabir, 2nd Edition, 1396 SH (2017 CE).
- ٥. Farahidi, Khalil bin Ahmad, *Al-Ain (The Fountain)*, Qom: Hijrat, 2nd Edition, n.d.
- ٦. Fayd Kashani, Mohammad, *Asul al-Ma'arif (The Principles of Knowledge)*, Qom: Office of Islamic Seminary, 1st Edition, 1375 SH (1996 CE).
- ٧. Fiyumi, Ahmad bin Mohammad, *Misbah al-Muneer fi Ghareeb al-Sharh al-Kabeer (The Illuminating Lantern in the Peculiar Great Explanation)*, Tehran: Tali'e Noor, 1st Edition, 1396 SH (2017 CE).
- ٨. Hakimi, Mohammad Reza and Ali and Mohammad, *Al-Hayah (Life)*, Ahmad Aram, Tehran: Daftar Nashr-e Farhang-e Eslami, 1376 SH (1997 CE).

۹. Hilli, Ahmad bin Mohammad, *Adat al-Da'i (The Preacher's Tool)*, Qom: Dar al-Kitab al-Islami, 1st Edition, 1407 AH (1986 CE).
۱۰. Hosseini Khani, Hadi, *Tarbiyat al-Uswa fi al-Quran (Exemplary Education of Women in the Quran)*, Tehran: Islamic Research Center of IRIB, 1st Edition, 1382 SH (2003 CE).
۱۱. Hosseini Zadeh, Sayyed Ali, *Sirat-e Tarbiyeti-e Payambar va Ahl-e Bayt (Educational Biography of the Prophet and the Household)*, Qom: Research Institute of Seminary and University, 3rd Edition, 1385 SH (2006 CE).
۱۲. Hosseini, Sayyed Ali Akbar, *Ta'lim va Tarbiyat-e Islami (Islamic Education and Training)*, Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies, 1st Edition, 1379 SH (2000 CE).
۱۳. Hurr Ameli, Mohammad bin Hasan, *Wasa'il al-Shi'a (Means of the Shia)*, Qom: The Ahl al-Bayt Heritage Revival Foundation, 1st Edition, 1409 AH (1988 CE).
۱۴. Ibn Abi Jumhur, Mohammad bin Zain al-Din, *Awali al-Layali al-Aziziyah fi al-Ahadith al-Diniyah (The Origins of Honorable Nights in Religious Narrations)*, Seyyed al-Shohada, 1403 AH (1982 CE).
۱۵. Ibn Asakir, Abu al-Qasim Ali bin Hassan, *Tarikh Madinat Dimashq (History of the City of Damascus)*, Beirut: Dar al-Fikr 1415 AH (1994 CE).
۱۶. Ibn Babawayh, Mohammad bin Ali, *Man La Yahduruhu al-Faqih (The Book for Those Who Don't have An Access to A Jurist)*, Mohammad Javad Ghafari, Qom: Nashr Saduq, 1367 AH (1948 CE).
۱۷. Ibn Faris, Ahmad, *Mu'jam Maqayis al-Lughah (Dictionary of Language Metrics)*, Researched by Abdul Salam Mohammad Haroon, Qom: Maktab al-Alam al-Islami, 1st Edition, n.d.
۱۸. Ibn Manzur, Mohammad bin Mukarram, *Lisan al-Arab (The Language of the Arabs)*, Beirut: Dar Sader, 1414 AH (1993 CE).

۱۹. Javadi Amoli, *Shari'at dar Ayine-ye Marefat (Shari'ah in the Mirror of Knowledge)*, Raja Cultural Publications, 1st Edition, 1372 SH (1993 CE).
۲۰. Kashani, Mullah Fathullah, *Tafsir Manhaj al-Sadiqin (Exegesis on the Path of the Truthful)*, Vol. 9 and 13, Tehran, 3rd Edition, 1336 SH (1957 CE).
۲۱. Khateeb Baghdadi, Ahmad bin Ali, *Tarikh Baghdad (History of Baghdad)*, Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyyah, 1st Edition, 1417 AH (1997 CE).
۲۲. Kulayni, Mohammad bin Ya'qub, *Usul Kafi (The Principles of Kafi)*, Vol. 1, Beirut, 1369 SH (1990 CE).
۲۳. Makarem Shirazi, Naser, *Akhlaq dar Quran (Morality in the Quran)*, Qom: Madreseh Imam Ali bin Abi Talib, 2nd Edition, 1379 SH (2000 CE).
۲۴. Makarem Shirazi, Naser, *Az To Sawal Mikonand (They Ask You)*, Compiled by Abolqasem Aliyannejadi, Qom: Madreseh Imam Ali bin Abi Talib, 2nd Edition, 1387 SH (2008 CE).
۲۵. Makarem Shirazi, Naser, *Ba Hamkari-ye Jame' az Novvandegan, (Collaboration of Several Writers), Tafsir Nemouneh (The Exemplary Interpretation)*, Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah, 10th Edition, 1371 AH (1992 CE).
۲۶. Misbah Yazdi, Mohammad Taqi, *Amoozesh Aqa'id (Teaching Beliefs)*, Tehran: Amir Kabir Publications, 69th Edition, 1396 SH (2017 CE).
۲۷. Moghniyah, Mohammad Jawad, *Fi Zhilal Nahj al-Balagha (In the Shades of Nahj al-Balagha)*, Beirut: Dar al-Fikr al-Malayeen, n.d.
۲۸. Mohammadi Ahmadi, Naser, *Din va Tarbiyat Dini az Didgah-e Kant va Shahid Motahhari (Religion and Religious Education from the Perspective of Kant and Martyr Morteza Motahhari)*, 1st Edition, 1389 SH (2010 CE).

۲۹. Mostafavi, Hassan, *Al-Tahqiq fi Kalimat al-Quran al-Karim (Investigation into the Words of the Noble Quran)*, Tehran: 3rd Edition, Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyah, 1416 AH (1995/1996 CE).
۳۰. Motahari, Morteza, *Talim va Tarbiat dar Islam (Education and Training in Islam)*, Tehran: Sadra, 1382 SH (2003 CE).
۳۱. Mo'ttaqi, Ali bin Hesam, *Kanz al-Amal fi Sunan al-Aqwal wal-Af'al (Treasury of Deeds in Sayings and Actions)*, Researched by Sheikh Bakri Hayani and Sheikh Safwat al-Suqa, Beirut: Moassasah al-Risalah, 1409 AH (1988/1989 CE).
۳۲. Najafi, Mohammad Mahdi, *Sahifah al-Imam al-Ridha (The Treatise of Imam al-Ridha)*, Ali bin Musa, Mashhad: World Congress of Imam Ridha, 1st Edition, 1406 AH (1986 CE).
۳۳. Panahi, Ali Ahmad, "Naghsh-e Etlam be Amoozehaye Dini dar Tarbiyat va Estehkam-e Khanevade (The Role of Commitment to Religious Teachings in Family Education and Strengthening)," Merefat Dini, Year One, Issue 2, 1389 SH (2010 CE).
۳۴. Parsafar, Masoud, Fasl-e Bazrpashi, *Rahnamaye Rahaabar Darbare Tarbiat-e Farzand (Leader's Guidelines on Child Upbringing)*, Yazd: Seemaye Khursheed Publications, 1395 SH (2016 CE).
۳۵. Parvarish, Mostafa, *Chahar Kelid-e Talayi-ye Ta'lim va Tarbiat (The Four Golden Keys of Education)*, Isfahan: Nashr-e Golban, 5th Edition, 1391 SH (2012 CE).
۳۶. Payandeh, Abolqasem, *Nahj al-Fasahah (The Peak of Eloquence)*, Javidan Publications, 1324 SH (1945 CE).
۳۷. Qa'emi, Ali, *Hidayat-e Nowjavanan be Soye Namaz (Guidance for Youth Towards Prayer)*, Setade Aqame Namaz, 6th Edition, 1373 SH (1994 CE).
۳۸. Qa'emi, Ali, *Zamineh Tarbiyat (The Grounds of Education)*, Shiraz: Pejman, 4th Edition, 1365 SH (1986 CE).

۳۹. Raghیب Isfahani, Hussein bin Mohammad, *Mufredat al-Faz al-Quran (Dictionary of Quranic Words)*, Beirut: Dar al-Qalam, 1st Edition, n.d.
۴۰. Sabzani, Saeed, *Jahanebini va Shenakht (Worldview and Cognition)*, 1st Edition, Tehran: Sepah Pasdaran Enghelab Eslami, 1379 SH (2000 CE).
۴۱. Sharif al-Radhi, Mohammad bin Hussain, *Nahj al-Balagha Amir al-Momenin (The Peak of Eloquence of the Commander of the Faithful)*, Translated by Mohammad Dashti, 3rd Edition, 1391 SH (2012 CE).
۴۲. Suyuti, Jalal al-Din, *Al-Durr al-Manthur (Scattered Pearls)*, Vol. 8, 1st Edition, Translated by Najafi, Qom: Maktabah Ayatollah Marashi, 1404 AH (1983/1984 CE).
۴۳. Tabatabai, Mohammad Hussein, *Shiah dar Islam (Shia in Islam)*, Qom: Bustan Ketab Publications, 1388 SH (2009 CE).
۴۴. Tabatabai, Mohammad Reza, *Al-Murad min Muniyya al-Murid (The Intended from the Desires of the Seeker)*, Qom: Dar al-Ilm, 4th Edition, 1382 SH (2003 CE).
۴۵. Tabatabai, Mohammad Reza, *Sarf Sadeh (Simple Syntax)*, Qom: Dar al-Ilm, 49th Edition, 1399 SH (2020 CE).
۴۶. Tabatabai, Seyyed Mohammad Hussein, *Al-Mizan fi Tafsir al-Quran (The Balance in Quranic Exegesis)*, Beirut: Moassese al-A'lami Lel Matabu'at, 2nd Edition, 1390 AH (2011 CE).
۴۷. Tabrisi, Fadl bin Hasan, *Majma al-Bayan fi Tafsir al-Quran (Compilation of Statements in Quranic Exegesis)*, Tehran: Nashr-e Nasser Khosrow, 3rd Edition, 1372 AH (1993 CE).
۴۸. Tabrisi, Hasan bin Fadl, *Makarem al-Akhlaq (Noble Traits)*, Qom: Sharif Razi, 4th Edition, 1412 AH (1991 CE).
۴۹. Talkhabi, Mahmoud, *Shenakht va Tarbiat (Recognition and Education)*, SAMT Publications, 1st Edition, 1398 SH (2019 CE).

۰۰. Tureihi, Fakhr al-Din Mohammad, *Majma al-Bahrain (The Confluence of the Two Seas)*, n.p: Daftar Nashr Farhang-e Islami, 4th Edition, 1387 SH (2008 CE).
۰۱. Tusi, Mohammad bin Hasan, *Tahdhib al-Ahkam (Refinement of Rulings)*, Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah, 4th Edition, 1365 AH (1986 CE).
۰۲. Zabidi, Mohammad Murtadha, *Taj al-Arus min Jawahir al-Qamus (The Bride's Crown from the Jewels of the Lexicon)*, Beirut: Lebanon, Dar Maktabat al-Hayat, 1st Edition, 1414 AH (1993/1994 CE).
۰۳. Zare, Fatemeh; Sadiqiyyeh, Tahereh; Arabi, A'zam, *Maharat-haye Farzand Parvari (Child-Upbringing Skills)*, Yazd: Negineh Taft, 1390 SH (2011 CE).

Articles

۱. Khakpour, Masoud, "Mabani Nazari Asib Shinasi Tarbiyat Dini dar Nowjavanan va Javanan" (*Theoretical Foundations of Religious Education Pathology in Adolescents and Youth*), Collection of Articles on the Pathology of Religious Education in Education and Training; Tehran: Moassaseh Farhangi Mehrab-e Ghalam, 1381 SH (2002 CE).
۲. Khaniki, Hadi; "Din va Nezarat-e Ertibat" (*Religion and Institutional Communications*), Faslnameh-e Resaneh, Year 18, Number 1, Spring, 1386 SH (2007 CE).
۳. Moaref, Majid; Qamashchi, Ahmad, "Avalmel-e Aramesh-e Khanavade dar Sabk-e Zendegi Imam Ali va Hazrat Fatemeh" (*Factors of Family Tranquility in the Lifestyle of Imam Ali and Hazrat Fatemeh*), Motale'at-e Rahbordi-ye Zanan, Year 19, Winter, Number 74, 1395 SH (2016 CE).
۴. Rahimi, Ali Reza, "Ta'lim va Tarbiyat-e Dini, Ma'arif-e Rooykarde Basiratgara" (*Religious Education, Introduction to the Insightful*

Approach), Nashriyeh-ye Roshd-e Amoozesh-e Ebtadai, Number 4, 1383 SH (2004 CE).

۵. Roodgar, Mohammad Javad, “Karkhodaha-ye Ma’naviat dar Arayeha-ye Ejtemai az Didgah-e Maqam-e Moazzam-e Rahbari” (*The Spiritual Functions in Social Arenas from the Perspective of the Supreme Leader*), Motale’at-e Ma’navi, Number 10, 1392 SH (2013 CE).
۶. Zarea’an, Mohammad Javad, “Tarbiyat-e Dini, Tarbiyat-e Liberal” (*Religious Education, Liberal Education*), Nashriyeh Marefat, Number 33, 1379 SH (2000 CE).

Websites

۱. <https://www.isna.ir/news/8607>
۲. Payegah *Hifz wa Nashr Athar Hazrat Ayatollah al-Udhma Khaemenei (Preservation and Dissemination of the Works of Grand Ayatollah Khamenei)* [farsi.khamenei.ir]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی